

Dvě hostiny a (středověká) parodie*

Kateřina Smyčková

Katedra české literatury a literární vědy Filozofické fakulty Ostravské univerzity
katerina.smyckova@seznam.cz

SYNOPSIS

Two Banquets and (Medieval) Parody

This article examines parody in medieval literature and in folk literature and culture up to the 19th century. It analyses sacred parody (Bible parody), its significant aspects and role in literature and culture. The study focuses primarily on *Cena Cypriani* and *Mesiáš přišel na svět pravdivý* [The True Messiah Has Come into the World]. The *Cena Cypriani* is an anonymous prose work written in Latin. The text was probably written around 400 and tells the story of a banquet held at Cana in Galilee, where a king invites many biblical figures to attend a wedding. The song *Mesiáš přišel na svět pravdivý* is written in Czech, comes from the 18th century and narrates the story of a wedding feast at Cana. This article examines the origin of the song *Mesiáš přišel na svět pravdivý* and its dissemination throughout central Europe (in Slavic literatures, primarily in Polish).

KLÍČOVÁ SLOVA / KEYWORDS

Cena Cypriani; parodie; středověká literatura; lidová kultura / Cena Cypriani; parody; medieval literature; folk culture.

DOI

<https://doi.org/10.14712/23366680.2019.1.1>

1. STŘEDOVĚKÁ PARODIE

Kam až dosáhly hranice středověké parodie? Čteme-li např. *Mastičkáře* nebo latinské *Pašije šlapanických loupežníků*, můžeme vyzorovat zásadní rozdíl mezi dnešním přístupem k parodii a jejím chápáním ve 14. století: středověká parodie se neostýchala dotýkat se i nejposvátnějších, biblických textů, přičemž ani v nejmenším nezpochybovala jejich vážnost a důležitost.

Přes početnou literaturu věnovanou otázce parodie není možné zde nabídnout zcela jednoznačnou definici. Někdy bývá počítána mezi žánry (např. Mocná — Peterka 2004, s. 441), jindy je označována jako literární postup. Většinou se parodie de-

* Studie vznikla v rámci IRP projektu Ostravské univerzity Identita míst a regionů — výzkum rukopisných kancionálů a poutnické literatury 17. a 18. století (reg. č. 201827).

finuje jako „typ textu, jehož význam vzniká v napětí mezi tím, co text sám o sobě říká, a tím, k čemu odkazuje“ (Bílek 2007, s. 24); parodie tudíž nemůže existovat sama o sobě, ale „předpokládá komparativní čtení, vnímání na pozadí parodované předlohy“ (Mocná — Peterka 2004, s. 441). Podstatným rysem parodických textů je redukce původního díla na několik typických motivů či témat (Bílek 2007; Bílek — Vaněk 2007, s. 3–4).

Pro pochopení středověkého vztahu k parodii je vhodné vyjít z podrobnějšího rozlišování parodických textů na komické (humoristické) a satirické (viz např. Mocná — Peterka 2004, s. 441; Macura 1984, s. 265–266). Zatímco satirické texty jsou negativním výsměchem, případně mohou sledovat didaktický cíl, účelem komické parodie je pouze osvobozující smích. Ve středověké literatuře je samozřejmě možné se setkat s oběma typy parodických textů, v této studii se však budu věnovat výhradně parodii druhého typu, tj. komické. U děl parodujících Bibli, modlitby atp. lze totiž jen stěží uvažovat o tom, že by jejich autor usiloval o negativní zesměšnění posvátných textů. Vztah autora k parodovanému dílu tedy nebyl odmítavý, jeho cílem nebylo zesměšnit posvátný text, ale ukázat jeho humorné rysy, případně mu posloužil pouze jako hoto-ová forma pro zcela jiný obsah (Petrů 2002, s. 19; Burke 2005, s. 140).

Pro středověkou parodii posvátného (*parodia sacra*) „není rozhodující princip zesměšnění“, ale „svůj účinek zakládá na kontextovém přenesení. [...] Nezvyklost nových souvislostí i interakce mezi původním a novým kontextem dává vznik nové estetické hodnotě“. Proto také „ve středověku nebyla parodie chápána jako zavrženímhodná nebo nepřípustná záležitost“ (Viktora 2003, s. 46). V souladu s dobovými literárními konvencemi byly parodické texty často vícevrstevnaté: jejich „prvoplánový věcný význam nesporně pobavil primitivního recipienta. Jejich hlubší význam, vytváření konotačních představ, měl smysl pro vzdělance“ (tamtéž). Základním principem středověké komiky byla „logika obrácenosti“, svět „naruby“: převrácení krajních pólů „nahore“ a „dole“, „vepředu“ a „vzadu“. „Zesměšněn mohl být kdokoli či cokoli,“ a to bez ohledu na své postavení v hierarchii středověké společnosti (Hrubec 2005, s. 26).

Křesťan moderní doby by patrně nebyl schopen akceptovat parodii takového dosahu, jako je např. blasfemické vzkříšení Izáka v *Mastičkáři*; interpretoval by ji jako rouhání, útok na posvátné. Ve středověké společnosti však bylo široce (a kladně) recipováno několik biblických parodií, přestože to byla společnost hluboce ovlivněná křesťanstvím; křesťanství nebylo pouze základním náboženstvím, ale spíše kulturním horizontem či životním stylem. Díky tomu byly také biblické a jiné náboženské texty v živém povědomí většiny obyvatel, a mohly se tedy stát ideálním podkladem pro parodii — dobrá znalost parodovaného textu je základním předpokladem pro recepci parodie. Kromě parodie biblických textů existovaly též parodie nejdůležitějších modliteb, hymnů, litaní, desatera či celé parodické liturgie (Bachtin 1975, s. 74; Petrů 2002, s. 53, 84–93 a 120–127; Burke 2005, s. 139).

V evropském kontextu se lze s parodií posvátného setkat již v literární tradici pozdní antiky, z níž podle Curtia středověká kultura převzala princip směřování vzájemné propletení profánního a posvátného a značnou variabilitnost hranic, jež oddělují vznešené a nízké (Petrů 2002, s. 56). Na druhé straně je možné tradici náboženské parodie „středověkého typu“ sledovat i v textech humanistické a barokní literatury.

Parodie posvátného bývá často dávana do souvislosti s lidovou kulturou, smíchovou kulturou karnevalu (Bachtin 1975; Burke 2005, s. 139). Lidová kultura, ze své podstaty orální a vernakulární, ale v době latinského písemnictví prosvítá pouze z náhodných zmínek, většinou negativních. Písemné doklady ve středověku přirozeně zachycují téměř výhradně texty ze vzdělaneckého prostředí, tedy texty latinské. Nadto je spojení smíchu a lidovosti značně zjednodušující, zcela jistě nelze tyto pojmy slučovat — mnohé parodické texty jsou naopak plodem vysoké, učenecké kultury (Hrubec 2005, s. 23). Jsou to např. dialogické *Joca monachorum* (Mnišské šprýmy), parodie legendy *Sermo de Sancto Nemine* (Kázání o sv. Nikom), *Cena Cypriani* (Cypriánova hostina), z českého prostředí již jmenované *Passio raptorum de Šlapanic* (Pašije šlapanických loupežníků). *Cypriánova hostina* vznikla sice mimo české prostředí a jeví všechny znaky učenecké parodie, může se nicméně stát klíčem k pochopení méně známé české písně, jež byla etnografy v 19. století považována za ryzí výplod lidové kultury. Srovnání dvou zdánlivě nesourodých textů tak může ilustrovat souvislosti mezi elitní a lidovou kulturou a ukázat, nakolik středověké chápání parodie přetrvávalo až do 19. století.

Dále můžeme o lidové sakrální parodii uvažovat nejen jako o odvrácené, světské stránce kultury vzdělaných kleriků, ale také v souvislosti s tzv. lidovou zbožností. Soudobé výzkumy se sice od tohoto pojmu spíše distancují a snaží se jej nahradit jinými koncepty (např. lokální zbožnost atp.), jejich snahou je však zrušit přísnou dichotomii mezi elitní a lidovou kulturou či zbožností (viz např. Čapská 2014, s. 336–337). A právě rozostření této hranice, prostupnost obou světů, participace elit na lidové kultuře a zároveň otevřenost lidové kultury vůči kultuře elitní (Peter Burke) je jednou ze základních otázek této studie. Spíše než parodie jsou tedy jejím tématem rozdíly mezi chápáním sakrálního a profánního v moderní a předmoderní době, v různých vrstvách společnosti, a charakter tzv. lidové kultury v 18. a 19. století.

2. CENA CYPRIANI

První verze textu *Cypriánovy hostiny* vznikla patrně na přelomu 4. a 5. století, ale dochovala se až v rukopisech z přelomu 8. a 9. století. *Cena* se šířila téměř po celé Evropě, a to v různých textových redakcích (např. jako *Cena Hrabani Mauri* z poloviny 9. století či *Cena Azelini* z poloviny 11. století). Nejvíce zápisů pochází z 12.–15. století, *Cena* se ale objevuje i v tiscích a rukopisech z 16. století a v edicích Cypriánových děl ze 17. a 18. věku (Doležalová 2007, s. 22, 32–73 a 246). Autorem tohoto textu s největší pravděpodobností nebyl sv. Cyprián, v raně křesťanské době však bylo obvyklé přisouvat církevním otcům i jiným autoritám leckterá díla. V mnohých rukopisech tak nalezneme tuto hříčku zcela vážně vřazenou mezi teologické spisy sv. Cypriána; jiné zápisy *Cypriánovy hostiny* se příznačně dochovaly v rukopisech typu miscelaneí (tamtéž, s. 29–32 a 59).

Dějový rámec *Cypriánovy hostiny* tvoří svatební hody, jež pořádá král Joel v Káně Galilejské. Hosty jsou všemožné postavy *Starého* i *Nového zákona* a jejich chování vyplývá z jejich úlohy v *Bibli*: např. Kain si sedá na pluh a Ábel na džber na mléko, Noe na archu... Hostina končí krádeží, za niž je smrtí potrestán Achan, Josef z Arimatie mu udělá hrob, Marie Magdalena přinese vonné masti, Jidáš za to přijme peníze a Sára se

tomu směje. Prostý syžet byl pro autora pouze záminkou, jak rozehrát veliké množství lépe či hůře odhalitelných biblických aluzí.

Cypriánova hostina bývá obvykle charakterizována jako parodie, žánrová definice tohoto textu je ale značně komplikovaná. Už svým názvem upomíná na antický žánr symposia a sdílí s ním některé podstatné rysy, především základní dějový rámec (hostina) a tendenci mísit vážná témata s humornými prvky; *Cena* však není založena na dialozích, ale na výčtech biblických postav a jejich činnosti. Text složený z odkazů na Biblii přibližuje *Cypriánovu hostinu* dalšímu antickému žánru, centonu. Není vyloučeno, že *Cena* vznikla jako zvláštní cvičení ostrovtipu či znalostí Bible, možná také jako rébus nebo spíše hříčka, výsledek intelektuální hry. Často mohla též fungovat jako mnemotechnická pomůcka (tamtéž, s. 23–29).

Některé z těchto aspektů *Cypriánovy hostiny* výslovně oceňují její středověcí komentátoři. Nebylo jich mnoho, ale všichni hodnotí tento text veskrze pozitivně: jako hříčku „pro pobavení a naostření důvtipu“, případně užitečnou pomůcku k zapamatování si biblických dějů a postav. V 18. století byla však *Cena* odsouzena jakožto znesvěcující fraška nehodná pozornosti a toto negativní hodnocení si udržela až do 20. století (tamtéž, s. 32 a 252). Překvapivé není ani tak odsuzující stanovisko nové doby, ale spíše předchozí pozitivní recepce *Cypriánovy hostiny*. Dokládá, že středověký (a snad i raně novověký) člověk necítil potřebu pohoršovat se nad tímto zdánlivým zesměšněním posvátných textů, že mu tento druh parodie nepřipadal znesvěcující. Je to tím závažnější svědectví o dobovém chápání parodie, že se *Cypriánova hostina* šířila hlavně v prostředí klášterů (tamtéž, s. 253), tedy ve vzdělanecké, vysoké kultuře — o lidové opoziční karnevalovosti zde nemůže být ani řeči.

Cypriánova hostina není jediným příkladem parodie posvátných textů z období středověku; otázkou je, kdy, proč a jak se tento diskurz proměnil. „Středověký“ přístup k parodii posvátného je totiž možné vysledovat i v literatuře pozdějších staletí, mj. z období renesance se dochovaly hojné parodie církevních textů, např. žalmů (Petrů 2002, s. 40). Z bohemikální literatury je možné připomenout alespoň parodické odvolávání se na biblické citáty ve *Frantových právech* (Kolár 1977, s. 19) či *Světskou litanii* ve sborníku Košetického (Havelka 2014, s. 59), tj. texty z 16. a 17. století a sepsané či zapsané vzdělanými lidmi — Košetický byl dokonce řádovým knězem. Mám za to, že tyto typy textů lze nahlížet podobným způsobem jako středověké parodie: nehledě na posun několika staletí a historiografickou periodizaci se nezměnila základní charakteristika společnosti, tedy všeobecná přítomnost náboženství a jeho neoddělitelnost od všech životních sfér. Křesťanství natolik prodchnulo způsob života všech vrstev, že se v něm téměř rozpustilo, bylo spíše kulturou než náboženstvím. Oproti středověku je zde však výrazná změna — konfesionalizace postavila náboženství do centra zájmu celé společnosti, odňala mu jednoznačnost, a tím je vyčlenila z všednodennosti a zdůraznila jeho posvátnou výlučnost.

Všechny tyto změny, jež přinesla reformace a později tridentský koncil, ale pronikaly do mentality raně novověké společnosti jen pozvolna a prosazovaly se nejdříve ve vyšších společenských vrstvách. Již od počátku 16. století, především však v 17. století se zvětšovaly rozdíly mezi lidovými a šlechtickými zábavami, ale také mezi literárními žánry. Karnevalovost či parodie ve „středověkém“ stylu se postupně omezovaly na lidové či pololidové prostředí (Havelka 2014, s. 61–62). Známým příkladem jsou barokní tzv. selské otcenáše, ale také třeba píseň *Mesiáš přišel na svět pravdivý*.

3. MESIÁŠ PŘIŠEL NA SVĚT PRAVDIVÝ

Incipit *Mesiáš přišel na svět pravdivý* vzbuzuje představu, že bude následovat duchovní, nikoli světská píseň. Několik prvních slok vskutku tento předpoklad potvrzuje: parafrázují vyprávění evangelisty Jana o prvním Ježíšově zázraku, kdy proměnil vodu ve víno na svatbě v Káně Galilejské (Jn 2, 1–11).¹ Po stručném převyprávění biblického děje však další sloky zcela nebiblicky rozvíjejí téma všeobecného veselí a pijatyky: Panna Maria si nechá nalít „koflíček“, Petr vybízí Jana k pití, další apoštolové chválí víno a vzájemně si připíjejí, jen evangelista Lukáš uklízí zbytky po hostině a Pavel s Matějem (tj. ti, kteří se podle Bible připojili k apoštolům až po Ježíšově smrti) si na víno marně dělají chutě. Poslední sloka se vrací k počátečnímu nábožnému charakteru písně a zpěváci v ní prosí Boha, aby jim po smrti „dobrého vína [...] plný koflík nalil v království nebeském“.

Ve folkloristických sběrech Františka Bartoše se píseň uchovala se záznamem ná-
pěvu, dokonce s několika verzí. Některé pozdější zápisy (Hrubý 1908; Šorm 1928) neobsahují první sloku a začínají rovnou incipitem druhé sloky *Veselí velké v Káni spraveno* — tedy přímým uvedením do děje. Jinak se text tradoval ve stabilní podobě 15 slok, variovalo pouze zařazení/nezařazení poslední sloky. To ovšem ovlivnilo základní charakter celé písně: poslední, prosebná sloka zmírňovala předchozí zesměšňující a zesvětšující text a umožňovala jej interpretovat jako metaforu duchovní nebeské hostiny, činila z něj tedy (alespoň zdánlivě) text duchovní písně. Bez poslední sloky nejsou motivy pitky ničím usměrněny ani překryty, a vzniká tím pijanská píseň s klamně nábožným začátkem.

Nejstarší doklady této písně v českém prostředí pocházejí z poslední čtvrtiny 18. století a žádný z nich se nenalézá v oficiálních, resp. tištěných zpěvnících — píseň byla vázána na lidové prostředí a médiiem jejího přenosu byly kramářské tisky (*Knihopis* č. 12400–12409), rukopisné zápisy (přípisek v Dyngově *Kancionálu* patrně z druhé poloviny 19. století; Šorm 1928, s. 15; Hochová-Brožíková 1929, s. 381) a především ústní podání. O životnosti této písně v orální tradici svědčí četné záznamy z folkloristických sběrů na přelomu 19. a 20. století, a to z poměrně rozsáhlé oblasti: Studenec v Podkrkonoší, Velíš na Vlašimsku, Ořechov u Brna, Hrušky u Břeclavi, Derfle (dnes Sady — Uherské Hradiště), Velká nad Veličkou, Frenštátsko (Kretz 1900, s. 308; Bar-

1 Téma svatby v Káně se ve starší i novější české literatuře dočkalo mnohého zpracování. Ve starší tvorbě se vyskytuje mj. v souborech písní, které parafrázují evangelia v průběhu liturgického roku; např. v písni *Stala se svatba veliká v Káni Galilejské* utrakvistického kněze Václava Miřinského († v 90. letech 15. století, Kouba 1959, s. 87) či písni *Svatba stala se jest v Galilejské Káně* Šimona Lomnického z Budče (Lomnický 1580, f. 15r–16r). Oba texty jsou pouze střízlivým přebásněním evangelijního příběhu s připojeným morálním poučením o významu manželství. Také v kazatelské tvorbě, zvláště v době baroka, se lze s tímto tématem setkat poměrně často, a to s podobným výkladem. Kazatelé ovšem častěji využili svatebního tématu k uplatnění slovních hříček, zábavných exempel a jiných prostředků k pobavení posluchačů (Pavera 1996), v interpretaci samotného biblického děje však nepřekročili hranice vážného výkladu. S větší interpretační volností se setkáváme až v literatuře novější, ať už v Nerudově *Baladě o svatbě v Kanaán* či např. v písni Svatopluka Karáaska *Kázání o svatbě v Káni Galilejské*.

toš — Janáček 1901, s. 451–452 a 1104–1106; Šorm 1928, s. 7 a 15; Hochová-Brožíková 1929, s. 381). Z nich vyplývá, že se tato píseň zpívala při svatbách, ovšem nikoli při obřadu, ale při pozdější nevázané oslavě, při svatební hostině. Této funkci odpovídá nejen motiv pití vína, ale i původní biblická vazba textu — svatba v Káně Galilejské.

V komentářích folklorních sběratelů je tato píseň výrazem „lidové tvůrčí duše“ (Šorm 1928, s. 14), „zračí se v ní naivnost i prostota našeho lidu“ (Hrubý 1908, s. 82) atp. Moderní výzkum lidové tvorby v mnohém přehodnotil apriorní předpoklad, že by podobné texty byly čirým výronem „lidovosti“, a poukázal na jejich vztah k tzv. vysoké kultuře. Také tato píseň, ačkoli je v Čechách doložena pouze v lidovém prostředí, vykazuje vazby na tradici vedoucí až k intelektuální parodii *Cypriánovy hostiny*. V kontextu dalších, jinojazyčných variant je zřejmé, že v pozadí písně o Káně Galilejské stojí starší texty, jež svůj humor zakládají také na středověkém učeneckém chápání posvátné parodie.

Protože se tato píseň dochovala na Moravě poblíž hranic se Slovenskem, nepřekvapí, že ji nalezneme i za hranicemi; slovenské verze jsou jednak textově různorodější, jednak jsou doloženy dříve než české. Např. varianta nazvaná *Cantio suavis* přidává další sloky o jiných biblických postavách i středověkých světcích, v nichž mj. Štěpán zve hosty, Marek a Vavřinec roznášejí pokrmy a nápoje, Alžběta, Barbora a Kateřina se činí v kuchyni a na závěr dostanou hudci výslužku (Minárik 1984, s. 278). Nejvíce slovenských dokladů pochází z rukopisných sborníků, nejstarší již z poloviny 18. století (tamtéž, s. 355). Kromě Slovenska se píseň *Mesiáš přišel na svět pravdivý* dochovala též v polském, ukrajinském a chorvatském znění (tamtéž, s. 278; Horák 1950, s. 241).² Byla snad původně pijanská, později se v polském prostředí ujala jako koleda (zpívala se také na svátek sv. Jana Evangelisty po žehnání vína), jinde se z ní stala svatební píseň, občas se dokonce zpívala na jarmarcích (Minárik 1984, s. 278; Brückner 1893, s. 438).

Polská verze *Mesyjasz przyszedł na świat prawdziwy* velmi pravděpodobně stála na počátku všech ostatních jazykových mutací (Horák 1950, s. 241; Dobrzycki 1986, s. 307). V českém znění tomu nasvědčují četné vyjadřovací neobratnosti, občas dokonce zjevné polonismy: „Veselí velké v Káni spraveno, Pána Ježíše na ně prošeno“ (sprawiono, na nie zaproszono); „Petr apoštol stoje při džbáně, volá na Jana: Pij ke mně, Jane!“ (stoi przy dzbanie, pij do mnie) atd. Z Polska pochází asi nejstarší známý doklad tohoto textu a vyskytuje se zde nejvíce jeho pramenů; polští badatelé se také této písni věnovali nejvíce. Aleksander Brückner našel její zápis v rukopise, jež datoval do počátku 17. století — mladším badatelům se však tento rukopis již nepodařilo dohledat a ostatní záznamy pocházejí až z poloviny 18. století. Podle Brücknera je ovšem původ písně ještě starší, na jejím počátku stojí středověká latinská koleda *Cancio de miraculo Canae Galileae* s incipitem *Messias venit huic seculo*. Ovšem ani tuto hypotézu se nikomu dalšímu nepodařilo ověřit, pouze v rukopise z roku 1754 je první sloka písně uvedena latinsky — text se však shoduje jen prvními dvěma verši, zbytek má zcela jiný obsah než všechny verze v národních jazycích (Brückner 1893, s. 438–439; Dobrzycki 1986, s. 306–307).

2 Minárik uvádí, že se tato píseň nachází též v maďarských pramenech (Minárik 1984, s. 278), zřejmě se však jedná o její slovenskou verzi. Nadto ostatní jazykové mutace této písně pocházejí ze slovanských jazyků, kromě její ne zcela potvrzené latinské předlohy.

Brücknerovo tvrzení o středověkém původu písně tedy nelze doložit, ba je s podivem, že by se v tomto případě dochovaly zápisy teprve ze 17. či 18. století. Podstatnější než středověký původ písně je však otázka jejího pretextu — vychází-li z latinské koledy, pak ji lze stěží považovat za výraz „lidové tvůrčí duše“. Přináležitost této písně k lidovému prostředí nelze sice zpochybňovat, byla jím hojně (a v některých oblastech výhradně) recipována; ale latinská předloha by její původ situovala nikoli do lidové, ale vzdělanecké kultury. Je tedy možné číst ji nejen jako „naivnost i prostotu našeho lidu“, ale také jako doznívající tradici posvátné parodie středověkého typu, jako přetrvávání středověkého vztahu ke světu a k posvátnu v lidovém prostředí. Domnívám se, že tento podtext lze u písně *Mesiáš přišel na svět pravdivý* hledat i v případě, že by hypotéza o jejím latinském původu nebyla správná — jednak parodie posvátného dalece překračuje hranice středověku (viz výše), jednak tuto píseň váže ke „středověké“ parodii její nápadná podobnost s *Cypriánovou hostinou*.

Ať už autor této písně *Cypriánovu hostinu* znal či nikoli, podobnost obou děl vybízí k jejich srovnání a především k interpretačnímu zvážení jejich parodické stránky. Připomenou pouze, že *Cena Cypriani* byla ve středověku oceňována významnými církevními spisovateli, o jejím postavení také svědčí to, že v mnohých pramenech byla zapsána mezi „vážná“, teologická díla sv. Cypriána. Ačkoli bývá obvykle nazývána parodií, není negujícím výsměchem křesťanství či církvi, pouze radostným smíchem (Bachtin 1975, s. 67), neparoduje konkrétní biblický text, ale jen využívá biblického textu jako osvědčeného stavebního prvku pro vybudování „paralelního smíchového obsahu“ (Havelka 2014, s. 60). Spíše než parodií je *Cypriánova hostina* hříčkou (ludus), učeneckým žertem. Mám za to, že v podobném duchu je možné interpretovat také píseň *Mesiáš přišel na svět pravdivý*. Jejím účelem nebylo zesměšnit biblický text či osoby Krista a apoštolů; nezesměšňovala, pouze karnevalizovala. Napovídají tomu i příležitosti její realizace, tj. svatební hostina, pití vína a koleda — toto vše byly situace, které ospravedlňovaly existenci podobných textů, jež by jindy byly chápány jako neodpustitelné rouhání (Bachtin 1975, s. 228; Havelka 2014, s. 57–58).

Mezi *Cypriánovou hostinou* a písní o Káně Galilejské je však jeden zásadní rozdíl: co bylo ve středověku intelektuální hříčkou elit, stává se v novověku lidovou fraškou. Již jsem zmínila, že od dob reformace a Tridentu se tradiční smíchová kultura vzdalovala vyšším společenským vrstvám a postupně se omezovala pouze na lidové prostředí (Havelka 2014, s. 61–62). *Cena Cypriani* byla cvičením důvtipu a biblických znalostí, veškeré činy jejích aktérů je možné vyložit skrze biblické aluze; naopak píseň *Mesiáš přišel na svět pravdivý* postrádá jakoukoli biblickou logiku a pouze včleňuje jednotlivé postavy do obrazu pitky,³ její recepce tudíž nevyžaduje vzdělání ani intelektuální námahu. *Cena Cypriani* se tradovala pouze v latině, tedy mezi vzdělanci, v prostředí vysoké kultury. Naopak píseň *Mesiáš přišel na svět pravdivý* vykazuje příslušnost k ní-

3 Logickou výstavbu postrádají přinejmenším základní sloky textu. V rozšířené slovenské verzi se vyskytuje i několik postav, u nichž by se dalo uvažovat o souvislosti s jejich biblickou či historickou úlohou: např. apoštol Filip roznáší chleby (v *Bibli* je zmiňován mj. při záračném rozmnožení chlebů a ryb; Jn 6, 5–7) a jáhen sv. Vavřinec pokrmy a nápoje (služba jáhnů v prvotní církvi spočívala také v rozdělení jídla a obsluhování při stole; Sk 6, 1–6), viz Minárik 1984, s. 277. Chování naprosté většiny postav však nelze odůvodnit jinak než prostým převzetím jedné z mnoha úloh při pijatyce: pijan, číšník, kuchař atd.

kému, lidovému prostředí, a to jednak svými vernakulárními variantami, jednak (alespoň v české verzi) médii svého přenosu: kramářskými tisky, rukopisnými zpěvníky, ústní tradicí. O tom, že stála na periferii tehdejšího literárního provozu, svědčí také většina dochovaných drobných tisků: často chybí jméno tiskaře a údaje o roku a místě vydání (např. píseň s knihopisným číslem 12407 byla „vytištěná roku běžícího“).

Co však mají oba tyto texty společného, je jejich ambivalentnost, úzké sepětí profánního s duchovním, jež neumožňuje jednoznačnou interpretaci textu jako světského či náboženského. *Cena Cypriani* byla, byť neprávem, řazena mezi díla církevního otce sv. Cypriána. Píseň o Káně Galilejské připsal neznámý písař do rukopisného Dyngova *Kancionálu*, tedy mezi duchovní písně; v tištěné podobě byla sice tato píseň vydávána jako samostatný tisk, ale ve vydání z první poloviny 19. století je zakončena modlitbou (Národní knihovna, sign. Píseň.151), litomyšlský tisk z roku 1771 ji uvádí pod názvem *Píseň velmi pěkná a nábožná* (Knihopis č. 12402) a v exempláři z Knihovny akademie věd je přivázána k duchovní písni *Hlas dobrého pastýře Krysta Ježíše, hledajícího stracenou ovečku* (sign. TH 1032). Také Antonín Šorm píše, že se bez písně *Mesiáš přišel na svět pravdivý* sice neobešla žádná svatba v podkrkonošském Studenci, ale že se také zpívala cestou na pouť do polských Vamberic (a byla rovněž zapsána ve studenecké rukopisné poutnické knize). Studenečtí se prý při cestě na toto významné mariánské poutní místo setkali s jinou skupinou poutníků a ti je této písni naučili (Šorm 1928, s. 14–17). Kromě toho, že Šormův text zajímavě ilustruje šíření písně pomocí ústního tradování a dokumentuje její souvislost s polským prostředím, ukazuje opět, že byla v lidovém prostředí chápána nikoli jako světská parodie *Bible*, ale jako píseň náboženská.

Píseň *Mesiáš přišel na svět pravdivý* může být nakonec také dokladem, jak se „středověké“ chápání parodie posvátného v 19. století postupně vytrácelo. Polská verze, jež plnila funkci koledy, se v průběhu 19. století dokonce objevila v mnoha tištěných zpěvnících (a dodnes se v nich objevuje), nezůstala tedy omezena pouze na lidové formy publikačního média, jako je ústní tradice, případně rukopisy a kramářské tisky; v mladších pramenech se však vyskytovala v cenzurované podobě — byly z ní vypuštěny „profánní“ sloky, jež údajně vnukaly neúctu ke svatým osobám (Dobrzycki 1986, s. 307). Polský text se tudíž proměnil v duchovní píseň odpovídající náboženským ideálům 19. a 20. století. Naopak v českém prostředí pocházejí pozdní doklady této písně výhradně z etnografických sběrů a je zmiňována především kvůli svým profánním slokám — v interpretaci etnografů se tato píseň posunula do roviny reflexe, stala se zakonzervovaným dokladem lidové kultury a její duchovní rozměr se téměř vytratil. Oba způsoby vývoje, tj. polský i český, jsou výsledkem téhož procesu, ačkoli se ve svém důsledku jeví právě opačně: „středověké“ mísení světského a profánního bylo pro novověkou náboženskou mentalitu neakceptovatelné, a proto musely být „znesvěčující“ parodie posvátného buď muzealizovány, nebo textově upraveny.

4. ZÁVĚR

Společnost raného středověku, v níž vznikla *Cena Cypriani*, a lidovou kulturu 19. století, v níž se tradovala píseň *Mesiáš přišel na svět pravdivý*, od sebe samozřejmě dělí propastné rozdíly. Také poměrně nevinný a jednoduchý obraz pijatyky v písni o *Me-*

siáši nelze klást na rovinu s těžko pochopitelnými blasfemickými scénami *Mastičkáře* a samozřejmě ani s komplikovanými a rovněž ne vždy nevinnými aluzemi *Cypriánovy hostiny*. Přesto se píseň *Mesiáš přišel na svět pravdivý* přibližuje svým humorem spíše této starší tradici než modernímu pojetí hranice mezi sakrálním a profánním. I na tomto drobném příkladu se tak ukazuje, že v přístupu k posvátnému a světskému se prostý člověk v 19. století podobal svému středověkému prapředkovi mnohem více než svým dnešním potomkům a snad i než svým vrstevníkům z vyšších a vzdělanějších společenských vrstev.

Jak upozorňují mnozí badatelé, středověký typ zbožnosti či zbožné hravosti přezíval v lidovém prostředí až do 19. století, jen málo dotčen konfesionalizací i osvícenskou racionalizací náboženství. Společnost ve „starém režimu“ byla společností hluboce křesťanskou, křesťanství v ní neplnilo pouze úlohu náboženství, ale spíše mentality, kulturního horizontu. Křesťanství bylo natolik prorostlé s každodenním životem, že nebylo možné důsledně oddělit posvátné od světského.

Tuto obecnou tezi lze konkretizovat právě na vztahu středověkého a novověkého člověka k biblické parodii, ať už jsou to *Cypriánova hostina* a *Mesiáš přišel na svět pravdivý* nebo jiné výše zmíněné příklady. Neoddělitelnost sakrálního od profánního zneumožňovala jejich jednoznačnou interpretaci — patřily sice mezi texty zábavné, ukazující „druhou stranu vážného světa“ (Bachtin 1975, s. 74), ale zároveň byly chápány i jako díla s duchovní tematikou. Texty smíchové kultury, jejichž téma či struktura se zakládaly na biblickém pretextu, nebyly vnímány negativně, jako útok na křesťanské náboženství. Pozici křesťanství v dobovém smýšlení nemohly nijak ohrozit, ať už vznikly jako intelektuální hříčka vzdělaneckých elit (středověk) či lidová fraška (novověk).

Ačkoli tvoří výše zmíněné parodické texty jen zlomek dobové literární produkce a o jejich recepci není mnoho známo, jejich výskyt i jejich hodnocení (viz středověké a novověké komentáře *Cypriánovy hostiny*) by mohly pomoci dokreslit náboženskou mentalitu v průběhu středověku i novověku. Proměny zbožnosti v čase i v jednotlivých společenských vrstvách jsou pro mnoho historiků důležitým tématem, a zároveň tématem nesnadno uchopitelným; při těchto úvahách by snad bylo možné sledovat rovněž dobový přístup k parodii posvátného. Ukazuje totiž, kdy a jak se sakrální začalo vydělovat z profánního, a tím i z každodenního života, z kultury a společenské mentality.

PRAMENY

Bartoš, František — Janáček, Leoš (eds.):

Národní písně moravské v nově nasbírané. Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, Praha 1901.

Dynga-Pinkava, Jiří: *Kancionál, 1733–1734,*

rkp., Hodonín, Masarykovo muzeum, sign. H 2091.

Kolár, Jaroslav (ed.): *Frantova práva a jiné*

kratochvíle. Československý spisovatel, Praha 1977.

Lomnický z Budče, Šimon: *Písně nové na*

evanjelia svatá nedělní. Jiří Melantrich, Praha 1580 (Knihopis č. 4968).

Nová píseň o svadbě v Káni Galilejské. B. t.,

Olomouc [přelom 18. a 19. století] (Knihovna Akademie věd, sign. TH 1032).

Nová píseň o svadbě v Káni Galilejské. František

Landbauer — Jan Spurný, Praha [první polovina 19. století] (Národní knihovna, sign. Píseň.151).

Nová píseň o svadbě v Káni Galilejské. B. m. t. [druhá polovina 18. století] (Knihopis č. 12407).

Píseň velmi pěkná a nabožná o svadbě v Káni Galilejské. [Antonín Vojtěch Kamenický], Litomyšl 1771 (Knihopis č. 12402).

LITERATURA

- Bachtin, Michail Michajlovič:** *François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance* [1965], přel. Jaroslav Kolár. Odeon, Praha 1975.
- Bílek, Petr:** Parodie jako emblematická redukce parodovaného. *Host* 23, 2007, č. 5 — *Host do školy* č. 3, s. 24–25.
- Bílek, Petr — Vaněk, Václav:** Parodie, satira a humor v moderní české literatuře. *Host* 23, 2007, č. 5 — *Host do školy* č. 3, s. 3–7.
- Brückner, Aleksander:** Źródła do dziejów literatury i oświaty polskiej. *Biblioteka Warszawska* IV, 1893, s. 410–439.
- Burke, Peter:** *Lidová kultura v raně novověké Evropě* [1978], přel. Markéta Křížová. Argo, Praha 2005.
- Čapková, Veronika:** Zbožnost. In: Lucie Storchová a kol.: *Koncepty a dějiny*. Scriptorium, Praha 2014, s. 319–337.
- Dobrzycki, Stanisław:** *Z historii literatury polskiej*. Państw. Wydaw. Nauk, Warszawa 1986.
- Doležalová, Lucie:** *Reception and its Varieties: Reading, Re-writing, and Understanding Cena Cypriani in the Middle Ages*. WVT Wissenschaftlicher Verlag, Trier 2007.
- Havelka, Tomáš:** Karneval a karnevalizace v raném novověku a možnosti interpretace. *Slovo a smysl* 11, 2014, č. 22, s. 51–66.
- Hochová-Brožíková, Zdena:** Svatební písně o Káni Galilejské. *Český lid* 29, 1929, č. 9–10, s. 380–382.
- Horák, Jiří (ed.):** *České legendy*. Vyšehrad, Praha 1950.
- Hrubec, Michal:** „Smíchová kultura“ v pramenech čtrnáctého století. Parodické pašije — příspěvek k problematice středověkého humoru. *Kuděj* 7, 2005, č. 1–2, s. 19–38.
- Hrubý, František:** Nová píseň o svadbě v Káni Galilejské. *Selský archiv* 7, 1908, č. 2, s. 81–83.
- Kouba, Jan:** Kancionály Václava Miřínského. *Miscellanea musicologica* 8, 1959, s. 1–147.
- Kretz, František:** Na svatbě v Derfli. *Český lid* 9, 1900, č. 5, s. 305–316.
- Macura, Vladimír:** Parodie. In: Štěpán Vlašín (ed.): *Slovník literární teorie*. Československý spisovatel, Praha 1984, s. 265–266.
- Minárik, Jozef:** *Baroková literatúra*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1984.
- Mocná, Dagmar — Peterka, Josef a kol.:** *Encyklopedie literárních žánrů*. Paseka, Praha — Litomyšl 2004.
- Pavera, Libor:** Modifikace biblického příběhu o svatbě v Káni Galilejské v české barokní homiletice (u Daniela Nitsche a Bohumíra Hynka Josefa Bilovského). In: Jiří Urbánek — Edmund Rosner (eds.): *Literatura v českém a polském Slezsku*. Slezská univerzita, Opava 1996, s. 57–68.
- Petrů, Eduard:** *Zrcadlo skutečnosti. Kniha o středověké, renesanční a barokní parodii*. ISV, Praha 2002.
- Sobotková, Marie — Fiala, Jiří:** Sacrum et profanum v moravských lidových písních o víně. In: Jaroslava Kubátová — Jitka Uvírová (eds.): *Víno jako kulturní fenomén*. Univerzita Palackého, Olomouc 2009, s. 197–214.
- Šorm, Antonín:** *Svatba v Káni Galilejské v prstonárodním podání*. Vl. nákl., Praha 1928.
- Tobolka, Zdeněk Václav — Horák, František — Wižďálková, Bedřiška (eds.):** *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století*. Komise pro knihopisný soupis českých a slovenských tisků, Praha 1925–1967.
- Viktora, Viktor:** Mastičkář — muzejní zlomek. In týž: *K pramenům národní literatury*. Fraus, Plzeň 2003, s. 45–54.